

Ikäihmisten medialukutaidon geragogiikkaa kehittämässä

Yhdistyneiden Kansakuntien tekemässä Maailman väestönäkymät 2019 -raportissa todetaan:

”Vuonna 2018 maailmassa oli 65-vuotiaita tai sitä vanhempia ensimmäistä kertaa ihmiskunnan historiassa enemmän kuin alle viisivuotiaita lapsia. Vuosina 2019–2050 65-vuotiaiden ja sitä vanhempien määrän ennustetaan yli kaksinkertaistuvan, kun taas alle viisivuotiaiden lasten määrän ennustetaan pysyvän jotakuinkin ennallaan. Näin ollen ennusteet osoittavat, että vuonna 2050 iäkkäitä on yli kaksi kertaa enemmän kuin alle viisivuotiaita lapsia.” (Yhdistyneet kansakunnat 2019, 1.)

Ikäihmiset muodostavat siis tällä hetkellä merkittävän ja suuren ihmisryhmän väestössämme, ja kyseessä on edelleen kasvava joukko. Väestön ikääntyminen on selkeä ja havaittavissa oleva ilmiö niin Suomessa kuin maamme rajojen ulkopuolellakin. Osittain tästä syystä selvitän väitöskirjassani, jonka suomenkielinen otsikko on *Ikäihmisten medialukutaidon geragogiikan kehittäminen design-perustaisen tutkimuksen keinoin*, millainen medialukutaidon geragogiikka tukee ikäihmisten medialukutaitoa. Toisin sanoen: millaisia asioita tulisi ottaa huomioon ikäihmisten medialukutaitoa ohjattaessa ja opetettaessa?

Medialukutaidon määrittelyä

Väitöskirjani on deduktiivinen eli teoriaan pohjautuva tutkimus, jota on ohjannut alusta saakka perinteisesti mielletty käsitys *medialukutaidosta*. Mutta mikä ihmeen medialukutaito? Joillekin se on hyvinkin tuttu käsite, toisille se voi olla hieman vieraampi, ja jotkut ovat ehkä vain kuulleet sen mainittavan jossain. Yleensä medialukutaito on mielletty *mediakasvatuksen* eli suunnitelmallisen ja tavoitteellisen ohjaus-, opetus-, ja tukitoiminnan päätavoitteeksi. Medialukutaito on taitoa, jota meillä kaikilla tulisi olla, jotta kykenemme toimimaan digitaalisten teknologioiden ja medioiden parissa, ja kehitämme sitä läpi elämän (ks. esim. Brites ym. 2018; Rasi ym. 2019).

Määritellessäni medialukutaitoa tarkemmin nojaan Aspen Instituutin 1990-luvun alkupuolella julkaisemaan raporttiin, johon on koottu yhdysvaltalaiseen medialukutaidon konferenssiin osallistuneiden alan asiantuntijoiden konsensus eli yhteisymmärrys siitä, mitä medialukutaito on (Aufderheide 1993; ks. myös Ofcom 2020). Tässä raportissa määrittely käsitys medialukutaidosta on tullut sittemmin yleisesti tunnetuksi ja ehkä eniten käytetyksi määritelmäksi; se on saavuttanut historiallisen aseman medialukutaidon alalla. Tämän perinteisen määritelmän mukaan medialukutaito tarkoittaa ensinnäkin yksilön pääsyä digitaalisten teknologioiden ja medioiden äärelle sekä niiden käyttöä. Toiseksi, medialukutaitoon kuuluu erilaisten mediatekstien ja sisältöjen, kuten videoiden, tekstien, kuvien tai näiden yhdis-

telmien, kriittinen arviointi ja ymmärtäminen. Kolmanneksi, medialukutaito sisältää yksilön oman mediatekstien ja sisältöjen tuottamisen ulottuvuuden erilaisissa toimintaympäristöissä. (Aufderheide 1993; ks. myös Ofcom 2020.) Medialukutaito tarkoittaa siis laajempia taitoja kuin ainoastaan digitaalisiin laitteisiin ja medioihin liittyvän käyttötaidon.

Medialukutaitoa pidetään tärkeänä ja alati korostuvana moniulotteisena osaamisena, joka pyrkii vastaamaan digitalisoituvan ja medioituvan yhteiskunnan myötä nouseviin tarpeisiin. Vuonna 2018 medialukutaito nostettiin myös ensimmäistä kertaa EU:n direktiivitasolle (2018/ 1808 EU). Tämä tarkoittaa sitä, että jäsenvaltioita velvoitetaan edistämään kaikkien kansalaistensa, myös ikäihmisten, medialukutaitoa. Nykyisin medialukutaito, jota tarvitsemme aiempaa enemmän jokapäiväisessä elämässämme, lasketaan yhdeksi tärkeäksi kansalaistaidoksemme, jota entisestään korostavat muun muassa erilaisten palveluiden ja tiedonvälitysten digitalisoituminen ja medioituminen, yhteiskunnalliset haasteet (kuten koronapandemia) sekä maailmanlaajuinen väestön ikääntyminen.

Ikäihmisten medialukutaito

Ikäihmisistä puhuessani tarkoitan 65-vuotiaita tai sitä vanhempia (Lee ym. 2018), vaikka määrittelyssä onkin tärkeää huomioida kronologisen eli kalenteri-ään lisäksi muitakin näkökulmia, kuten biologisen, persoonallisen, subjektiivisen ja sosiaalisen iän näkökulmat (Laslet 1996; ks. myös Findsen & Formosa 2011). Toisin sanoen on tärkeää huomioida myös yksilön biologiset piirteet, kokemukset ja henkilökohtaiset arviot omasta iästä sekä tarkastella kulttuurin ja yhteiskunnan asettamia rooleja ja asemia eri ikävaiheissa. Kronologinen ikä luo kuitenkin tietynlaisen perustan, jonka pohjalta esimerkiksi ihmisen kehitystä ja elämän eri vaiheita tarkastellaan ja määritellään.

Mutta miltä näyttää tämän suuren ja edelleen kasvavan väestöryhmän medialukutaidon

tilanne? Jo varhaisessa vaiheessa väitöskirjaprosessiani kävi ilmi, että ikäihmisten medialukutaitoon liittyvää käytännön työtä ja tutkimusta on tehty suhteellisen vähän, etenkin verrattuna esimerkiksi lasten ja nuorten medialukutaitoa koskevaan käytännön työhön ja tutkimukseen. Aiemmat tutkimukset osoittavat kuitenkin ikäihmisten olevan medialukutaidoiltaan moninainen joukko, ja tämän taidon kehittämistarpeita on jokaisella sen osa-alueella eli käytössä, ymmärryksessä ja tuottamisessa (Aufderheide 1993; ks. myös Ofcom 2020). Tutkimusten mukaan heikompaan medialukutaitoa ikäihmisillä voivat ennustaa seuraavat piirteet: heikko terveydentila, alhainen koulutustaso, korkea kronologinen ikä, asuminen harvaan asutulla seudulla ja sosiaalinen eristäytyneisyys (Helsper & Reisdorf 2016; Olsson ym. 2019).

Kronologinen ikä ei yksin selitä ikäihmisten medialukutaitoa, vaikka eroja onkin löydettyvissä vanhempien ja nuorempien ikäryhmien välillä esimerkiksi siinä, mitä digitaalisia teknologioita ja medioita käytetään sekä miten ja millä laitteilla niitä käytetään. Ofcomin (2020) raportin mukaan ikäihmiset käyttävät esimerkiksi sosiaalista mediaa ja Internetiä vähemmän ja eri tavoin kuin nuoremmat ikäryhmät (ks. myös Tilastokeskus 2020). Aiemmissa tutkimuksissa on keskitytty pikemminkin medialukutaidon käytön ulottuvuuteen kuin ymmärtämisen ja tuottamisen osa-alueisiin.

Vaikka huomiota on kiinnitetty enemmän muiden ikäryhmien kuin ikäihmisten medialukutaitoon, viime vuosina aihe on ollut esillä enenevässä määrin. Kiinnostuksen kasvu näkyy muun muassa julkaisussa *Medialukutaito Suomessa – Kansalliset mediakasvatustilinjat* (Salomaa & Palsa 2019). Siinä on ensimmäistä kertaa tarkasteltu myös ikäihmisiä, mutta ei välttämättä vielä siinä laajuudessa kuin tarve vaatisi. Selkeämpää tietoa tarvitaan vielä esimerkiksi siitä, miten, missä tai kenen toimesta ikäihmisille tulisi opettaa medialukutaitoa. Lisäpontta tälle tarpeelle ja yleiselle kiinnostukselle on antanut myös koronapandemia. Ih-

misten viettäessä enemmän aikaa kotona he ovat joutuneet keksimään vaihtoehtoja esimerkiksi kasvokkaiseen yhteydenpitoon.

Geragogiikka

Väitöskirjani liikkuu edellä jo mainitsemiini kysymysten ympärillä: miten, missä tai kenen toimesta ikäihmisten medialukutaitoa tulisi ohjata ja opettaa? Vastauksia näihin kysymyksiin voidaan etsiä esimerkiksi *geragogiikan* kautta. Geragogiikalla tarkoitetaan nimenomaan ikäihmisille suunnattua pedagogiikkaa eli tapaa, jolla opetus ja koulutus tulisi järjestää (Findsen & Formosa 2011; Formosa 2012). Ymmärrän geragogiikan myös siten, että ikäihmisiä ei nähdä keskenään samanlaisina vaan ennemminkin moninaisena ryhmänä. En näe geragogiikkaa uutena teoriana siitä, miten ikäihmisiä tulisi ohjata ja opettaa, vaan pikemminkin opetuksen ja ohjauksen hienosäätönä heidän tarpeisiinsa nähden. Geragogiikka tarjoaa siten tärkeää tietoa ja pohjaa uudelle *medialukutaidon geragogiikan* käsitteelle ja sen määrittelylle.

Design-perustainen tutkimus

Artikkelipohjainen väitöskirjani koostuu kolmesta osatutkimuksesta: kaksi tutkimusartikkelia on jo julkaistu ja kolmas on hyväksytty julkaistavaksi. Väitöstutkimusta ovat ohjanneet design-perustaisen tutkimuksen eli DBR:n periaatteet, joiden mukaan tutkimus- ja kehitystyö jäsennetään sykleihin. Väitöstutkimuksessani kuvataan yhtä, kolmivaiheista tutkimussykliä, joka jäsenyi suunnittelu-, toteutus- sekä analyysi- ja edelleenkehittämisvaiheisiin (ks. esim. Design-Based Research Collective 2003). Lisäksi laadullista tutkimustani ohjasi perinteinen käsitys medialukutaidosta.

Väitöstutkimukseni ensisijaisena tavoitteenä on laajentaa teoreettista ja käsitteellistä ymmärrystä medialukutaidon pedagogiikasta kä-

sittämään paremmin myös ikäihmisten medialukutaidon näkökulman. Toisena tavoitteena on kehittää käytäntöä eli opettajankoulutuksen sisältöjä ja käytänteitä, jotta ne vastaisivat paremmin ikäihmisten medialukutaidon tarpeeseen. Tältä pohjalta muotoilin tutkimukseni pääongelmaksi kysymyksen: ”Millainen medialukutaidon geragogiikka tukee ikääntyneiden medialukutaitoa?”

Kysymykseen etsin vastausta tutkimalla ikäihmisten, heidän kanssaan toimivien asiantuntijoiden ja opettajaopiskelijoiden näkemyksiä siitä, miten ikäihmisten medialukutaidon ohjausta ja opetusta tulisi järjestää. Lisäksi perehdyin aiempiin kansainvälisiin empiirisiin tutkimuksiin. Tutkimusaineisto koostuu kolmesta erilaisesta osa-aineistosta, jotka ovat laadullisia lukuun ottamatta pientä määrällistä aineistoa toisessa osatutkimuksessa. Aineistot on analysoitu sisällönanalyyssimenetelmällä.

Ensimmäisen tutkimuksen eli systemaattisen kirjallisuuskatsauksen toteutin yhdessä lähikollegoideni Päivi Rasin ja Hanna Vuojärven kanssa. Kirjallisuuskatsauksessa tarkastelemme aiempia kansainvälisiä tieteellisiä artikkeleita, jotka käsittelevät jotakin ikäihmisten medialukutaidon kehittämiseen liittyvää koulutuskokeilua. Katsaus käsittää yhteensä 40 empiiristä tutkimusta vuosilta 2005–2019. (Rasi ym. 2021.)

Toisen tutkimuksen aineisto on kerätty Rovaniemellä ja Helsingissä järjestetyistä osallistavista työpajoista 16 ikäihmiseltä ja heidän kanssaan työskentelevältä 15 asiantuntijalta. Työpajojen aikana osallistujat toteuttivat pareittain case-tehtävän. Tehtävänä oli suunnitella unelmien medialukutaidon koulutustilaisuus kuvitteelliselle ikäihmiselle. Case-tehtävän lisäksi ikäihmiset täyttivät kyselylomakkeen, jossa he arvioivat omia mediataitojaan ja sitä, mihin taitoihin he toivoisivat saavansa vielä lisää tukea. (Rivinen 2020.)

Kolmas osatutkimus toteutettiin Rovaniemellä yhteistyössä Päivi Rasin, Hanna Vuojärven ja Sirpa Purtilo-Niemisen kanssa. Tutkimusaineistoa kerättiin neljän ikäihmisen ja

11 heidän kanssaan työskentelevän asiantuntijan lisäksi myös 22:lta Lapin yliopiston erillisten opettajan pedagogisten opintojen opiskelijalta. Tutkimusaineiston pääpaino on opiskelijoiden laatimissa mediakasvatuksen koulutuskokonaisuuksissa, jotka on kohdennettu ikäihmisille. Näistä koulutuskokonaisuuksista opiskelijat tuottivat pienryhmissä kirjallisen kuvauksen ja kurssin lopuksi esitettävän suullisen esityksen. Ikäihmiset ja asiantuntijat antoivat esitysten pohjalta suullista ja kirjallista palautetta, jotka sisällytettiin osaksi tutkimusaineistoa. (Rivinen ym. painossa.)

Keskeiset tulokset

Väitöstutkimukseni keskeisimpänä tuloksena esitellään ensimmäistä kertaa *medialukutaidon geragogiikka*, joka ymmärretään ikäihmisten medialukutaidon ohjauksen ja opetuksen hienosäädöksi heidän tarpeisiinsa nähden. Medialukutaidon geragogiikka korostaa siten tarvelähtöistä lähestymistapaa ja ikäihmisten moninaisuutta. Medialukutaidon geragogiikan tueksi on kehitetty kahdeksan suunnitteluperiaatetta:

Ensinnäkin, medialukutaidon geragogiikan tulee perustua ikäihmisten omiin tarpeisiin, jotka vaihtelevat kohderyhmän sisällä mutta kytkeytyvät usein yksilön jokapäiväiseen elämään. Myös ikäihmisten erilaiset elämänroolit ja aiemmat kokemukset, oppimistavoitteet, kiinnostuksen kohteet, käytössä olevat laitteet, motivaatio sekä tavat ja kyvyt tulee ottaa huomioon.

Toiseksi, ikäihmisten medialukutaitoa tulee tukea kokonaisvaltaisesti eli huomioiden sen kaikki osa-alueet. Tuloksissa korostui erityisesti käytön ulottuvuus, ja sitä tulee jatkossakin tukea, mutta sen rinnalle tulee tarjota enemmän myös mediasisältöjen ymmärtämiseen ja kriittiseen arviointiin sekä omaan tuottamiseen liittyviä toteutuksia.

Kolmanneksi, tarvitaan erilaisia pedagogisia lähestymistapoja. Tuloksista löytyi viitteitä eri-

tyisesti formaaliin ja perinteiseen opetukseen sekä yksilölliseen ja oppijakeskeiseen opetukseen, joista jälkimmäiseen kuuluu esimerkiksi vertaisoppiminen ja sukupolvien välinen oppiminen. Etenkin vertaisoppiminen nähdään hyvänä tapana tukea medialukutaitoa, sillä vertaisilla voi olla parempi ymmärrys muuttuvista kognitiivisista taidoista, mistä voi olla hyötyä niin tuen antajalle kuin vastaanottajalle.

Neljänneksi, medialukutaidon geragogiikassa tulee kiinnittää huomiota ohjaajaan, jolla tulisi olla pehmeitä ja sosiaalisia taitoja, kuten empaattisuutta, kunnioitusta ja ystävällisyyttä. Lisäksi ohjaajan on tärkeä ymmärtää ja tukea muuttuvia kognitiivisia taitoja. Viidennen suunnitteluperiaatteen mukaan kognitiivisia taitoja tulee tukea, ja tukitoimina voivat olla esimerkiksi toistot ja rauhallinen eteneminen. Kuudes periaate keskittyy voimaantumisen tukemiseen, jota voidaan lisätä esimerkiksi vahvistamalla ikäihmisen digitaalisten teknologioiden ja medioiden käyttöön liittyvää minäpystyvyyttä. Seitsemänneksi, on tärkeää tarjota systemaattista ja jatkuvaa tukea. Kahdeksannen periaatteen mukaan tarvitaan entistä laajempaa ja monialaisempaa yhteistyötä.

Tutkimuksen pohjalta on kehitetty myös Lapin yliopiston opettajankoulutuksen käytänteitä ja sisältöjä ikäihmisten medialukutaidon näkökulmasta.

Lopuksi

Väitöstutkimukseni tulokset tukevat ennen kaikkea ikäihmisten medialukutaidon koulutuksen suunnittelusta ja toteutuksesta vastaavia tahoja. Tuloksista voivat hyötyä myös muut aiheesta kiinnostuneet, sillä tutkimuksen myötä jokainen voi laajentaa omaa ymmärrystään medialukutaidosta niin, että siihen sisältyy entistä paremmin ikääntyvän väestön näkökulma, joka on aiemmin jäänyt vähemmälle huomiolle. Samalla tutkimus luo pohjaa medialukutaidon geragogiikalle ja sen kehittämiseksi, vaikka lisää käytännön työtä ja tutkimusta tarvitaan myös

tulevaisuudessa. Lisäksi väitöstutkimukseni avaa keskustelun opettajankoulutuksen kehittämisestä erityisesti ikäihmisten ja heidän medialukutaitonsa näkökulmasta.

Kasvatustieteen alaan kuuluva väitöskirja "Developing Media Literacy Geragogy for Older People through Design-based Research" tarkastettiin Lapin yliopistossa 17.12.2021.

Susanna Rivinen, KT
susanna.rivinen@ulapland.fi

Kirjallisuus

- Aufderheide P, ed. Media literacy: a report of the national leadership conference on media literacy. Queenstown, MD: Aspen Institute, 1993.
- Brites MJ, Rees A, Contreras-Pulido P, Catalão D. Journalism pondered as a learning facilitator tool in the context of lifelong learning. *J Media Literacy* 2018;65(1&2):46–50. Internet: https://docs.wixstatic.com/ugd/d5b48c_0b443fdfbea04fd2b-3f8e872ec7ca744.pdf (viitattu 2.2.2022).
- Design-Based Research Collective. Design-based research: an emerging paradigm for educational inquiry. *Educ Researcher* 2003;32(1):5–8. <https://doi.org/10.3102%2F0013189X032001005>
- Directive (EU) 2018/1808 of the European Parliament and of the Council. 14 November 2018. Internet: <http://data.europa.eu/eli/dir/2018/1808/oj> (viitattu 2.2.2022).
- Findsen B, Formosa M. Lifelong learning in later life. Rotterdam: Sense Publisher, 2011.
- Formosa M. Critical geragogy: situating theory in practice. *J Contemp Educ Stud* 2012;5:36–54.
- Helsper EJ, Reisdorf BC. The emergence of a “digital underclass” in Great Britain and Sweden: changing reasons for digital exclusion. *New Media Soc* 2016;19(8):1253–70. <https://doi.org/10.1177%2F1461444816634676>
- Laslett P. A fresh map of life: the emergence of the third age. 2. ed. London: Weidenfeld and Nicolson, 1996.
- Lee SB, Oh JH, Park JH, Choi SP, Wee JH. Differences in youngest-old, middle-old, and old-old patients who visit the emergency department. *Clin Exp Emerg Med* 2018;5(4):249–55. <https://doi.org/10.15441/ceem.17.261>
- Ofcom. Adults’ media use and attitudes: report 2020. Internet: <https://bit.ly/3CUXwtP> (viitattu 2.2.2022).
- Olsson T, Samuelsson U, Viscovi D. At risk of exclusion? Degrees of ICT access and literacy among senior citizens. *Info Com Soc* 2019;22(1):55–72. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2017.1355007>
- Rasi P, Vuojärvi H, Rivinen S. Promoting media literacy among older people: a systematic review. *Adult Educ Quart* 2021;71(1):37–54. <https://doi.org/10.1177%2F0741713620923755>
- Rasi P, Vuojärvi H, Ruokamo H. Editorial. Media education for all ages. *J Media Literacy Educ* 2019;11(2). <https://doi.org/10.23860/JMLE-2019-11-2-1>
- Rivinen S. Media education for older people – views of stakeholders. *Educ Gerontol* 2020;46(4):195–206. <https://doi.org/10.1080/03601277.2020.1725307>
- Rivinen S. Developing media literacy geragogy for older people through design-based research. *Acta electronica Universitatis Lapponiensis* 325. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 2021. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-288-7>
- Rivinen S, Rasi P, Vuojärvi H, Purtilo-Nieminen S. Teacher students’ designing of media education for older people: creative and need-based pedagogies emphasized. *Seminar.net. International Journal of Media, Technology & Lifelong Learning*. (painossa)
- Salomaa S, Palsa L. Medialukutaito Suomessa: kansalliset mediakasvatuslinjaukset. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja, 2019: 37. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-673-7>
- Tilastokeskus. Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö. Helsinki, 2020. Internet: http://www.stat.fi/til/sutivi/2020/sutivi_2020_2020-11-10_tie_001_fi.html (viitattu 13.1.2022).
- Yhdistyneet Kansakunnat. World population prospects 2019: highlights. New York: United Nations, 2019. Internet: https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_Highlights.pdf (viitattu 2.2.2022).